

### **ПОНЯТТЯ САНКЦІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ**

*Розглянуто питання визначення санкцій у доктрині кримінального права.*

\*\*\*

*Рассмотрен вопрос определения санкций в науке уголовного права.*

\*\*\*

*The problem of sanctions definition in criminal law science is considered.*

У доктрині кримінального права велика увага була приділена таким основоположним категоріям, як кримінальна відповідальність, покарання та санкції. Однак і до сьогодні залишається дискусійним питання визначення санкцій, що породжує недосконалість юридичної техніки та низку проблем теоретичного характеру при їх встановленні, а це, у свою чергу, негативно впливає на правозастосовну діяльність при протидії злочинам. Тому сьогодні актуальним є питання визначення поняття кримінально-правових санкцій, що в подальшому дозволить виробити критерії, принципи їх встановлення, які сприятимуть ефективності застосування кримінального закону.

Метою даної роботи є узагальнення існуючих позицій щодо визначення санкцій в кримінальному праві та вироблення власного поняття санкції.

У юридичних словниках санкцію (лат. *sanctio* – «непорушна постанова») визначають як складову частину норми права, яка на випадок невиконання норми визначає заходи державного впливу, головним чином у формі примусу. Призначення санкції полягає в забезпеченні правовими засобами точного й неухильного

Суспільна небезпечність даного злочину полягає в тому, що він порушує конституційне право громадян на таємницю листування, телефонних переговорів, телеграфної або іншої кореспонденції. Суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації цього права, регулюються Цивільним кодексом України. Так, згідно з ч. 1 та 2 ст. 306 Цивільного кодексу України, «листи, телеграми та інші види кореспонденції є власністю адресата. Вони можуть використовуватися, зокрема, шляхом опублікування, лише за згодою особи, яка направила їх, та адресата. Якщо кореспонденція стосується особистого життя іншої фізичної особи, для її використання потрібна згода цієї особи» [1].

Таким чином, **безпосереднім об'єктом даного злочину** виступають суспільні відносини в сфері захисту конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Як слушно зауважує С. Я. Лихова, змістом таких суспільних відносин є «абсолютне право особи на збереження в таємниці будь-яких відомостей, які передаються засобами комунікацій: телефоном, телеграфом, поштою, іншими засобами зв'язку або через комп'ютер. Тому, хоча окремі автори і вважають, що таємниця спілкування через засоби зв'язку є однією із основних гарантій права на недоторканність приватного життя, слід зауважити, що в той же час не слід обмежувати право на таємницю кореспонденції тільки приватною та сімейною таємницею. Положення ст. 31 Конституції України не можуть бути зведені тільки до забезпечення особистої та сімейної таємниці. Вони в рівній мірі стосуються і сфери службових, ділових чи інших суспільних відносин» [2, с. 295].

Однак норма, яка міститься в ст. 163 КК України, спрямована на захист не будь-якої інформації, а тільки такої, що виступає складовою частиною суспільних відносин, які виникають з приводу охорони права на недоторканність приватного життя. Іншими словами, право на таємницю листування є складовою частиною приватного життя особи, а тому ознайомлення з особистими документами, прослуховування телефонних розмов є протиправним вторгненням у духовний світ людини без її згоди.

Отже, **потерпілою від даного злочину** може бути лише приватна особа. Порушення ж таємниці листування між юридичними особами, як справедливо зазначається в кримінально-правовій літературі, не містить ознак даного складу злочину. Проте, якщо приватна особа, наприклад, листується із юридичною особою, і її права щодо збереження таємниці листування порушуються, то склад цього злочину буде мати місце [3, с. 45].

**Предметом даного злочину** є відомості, що передані чи передаються шляхом листування або телефонних розмов, та повідомлення, які передаються або були передані телеграфом чи за допомогою інших засобів зв'язку, а також через комп'ютер і становлять таємницю громадянина (громадян). У даному випадку маються на увазі не самі листи або телеграми як матеріальні носії інформації, а безпосередньо інформація, що передається (або вже була передана) в листах, телеграфом, іншими засобами зв'язку або через комп'ютер, а також телефонном, тобто безпосередньо зміст цих листів, телеграм, телефонних розмов, листів електронної пошти та ін. (зміст кореспонденції). На нашу думку, інформація та її матеріальні носії співвідносяться між собою як зміст та форма, тому будь-яка таємниця не може бути зведена до свого носія – певної речі матеріального світу.

Крім того, до предмета цього злочину слід також віднести інформацію про сам факт листування чи розмови однієї людини з іншою, інформацію про особу, якій адресований лист (телеграма) чи з якою велися розмови (її адреса, прізвище, ім'я, по батькові тощо), інформацію про дату та час листування чи розмови.

Особливо слід зауважити, що обов'язковими ознаками значеної інформації як предмета цього злочину є, по-перше, її характер – вона повинна становити таємницю громадянина (мається на увазі особиста таємниця). У загальному сенсі інформацією, що містить таємницю громадянина, слід вважати таку, яку адресат або джерело інформації не бажають доводити до відома інших осіб [4, с. 137]. По-друге, спосіб передачі такої інформації – вона передана чи передається засобами зв'язку або через комп'ютер (наприклад, за допомогою електронної пошти).

**Об'єктивна сторона злочину** виражається у вчиненні будь-якого незаконного діяння, спрямованого на порушення таємниці кореспонденції, яка передається від однієї особи до іншої засобами зв'язку або через комп'ютер.

Відповідно до ч. 1 ст. 163 КК України об'єктивну сторону даного злочину становить порушення таємниці: 1) листування; 2) телефонних розмов; 3) телеграфної кореспонденції; 4) іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер.

Під листуванням необхідно розуміти будь-яку кореспонденцію, яка передається поштовим зв'язком (листи звичайні та на замовлення, цінні листи, телеграми, інші поштові відправлення, посилки, бандеролі тощо).

Таким чином, під *порушенням таємниці листування* можна розуміти діяння, що пов'язані з ознайомленням особи, яка не мала на це права, зі змістом чужої кореспонденції, наприклад, шляхом її перлюстрації (таємне розкриття кореспонденції, що пересилається по пошті), ознайомлення зі змістом телеграм, посилок, бандеролей та інших відправлень, або розголошення самого факту листування між певними громадянами чи між певними громадянами і організацією, підприємством чи установою. Наприклад, злочин буде мати місце у випадку повідомлення працівником пошти сторонній особі певних фактів зі змісту чужої телеграми або передача їй чужого листа для ознайомлення з його змістом.

Під *телефонними розмовами* слід розуміти розмови між особами, які відбуваються за допомогою будь-якого телефонного зв'язку, що здійснюється за допомогою провідових чи електромагнітних систем тощо. *Телеграфна кореспонденція* – це повідомлення, що передаються телеграфом.

*Порушення таємниці телефонних розмов і телеграфної кореспонденції* – це різного роду незаконні дії, пов'язані з прослуховуванням або перехопленням без відома чи без згоди особи її розмови по телефону або повідомлення по телеграфу. Це може бути і розголошення сторонній особі працівником поштово-телеграфної установи не лише змісту, а й самого факту телефонної розмови або телеграфного повідомлення (наприклад, хто з ким або коли вів телефонну розмову).

Необхідно зазначити, що прослуховування відкритих телефонних переговорів (при відкритій кабіні телефону-автомату у службовому приміщенні при сторонніх особах тощо), коли особа, яка розмовляє по телефону, не робить із цього таємниці, не є злочином.

*Іншою кореспонденцією* є повідомлення громадян, які передаються за допомогою інших, крім описаних вище, засобів зв'язку або через комп'ютер. Це можуть бути повідомлення, зроблені по телетайпу, телефаксу, за допомогою пейджингового зв'язку, електронної пошти (електронні листи та інші повідомлення, які передаються через комп'ютер), інших телекомунікацій тощо. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про телекомунікації» телекомунікації (електрозв'язок) – це передавання, випромінювання та/або приймання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду по радіо, провідових, оптичних або інших електромагнітних системах.

*Порушення таємниці інших повідомлень* – це незаконні дії, пов'язані з ознайомленням сторонньої особи з будь-якими повідомленнями, які були передані або передаються засобами

зв'язку, що були описані вище (наприклад, незаконне ознайомлення з пейджинговим повідомленням), або через комп'ютер (наприклад, незаконне ознайомлення зі змістом електронних листів).

Незаконність дій з порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної або іншої кореспонденції має місце за відсутності згоди особи на ознайомлення з її кореспонденцією або у випадку порушення встановленого законом порядку, що допускає у вигляді виключення можливість ознайомлення зі змістом кореспонденції або переговорів громадян.

Так, відповідно до ст. 31 Конституції України, ч. 5 ст. 306 Цивільного кодексу України та п. 18 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», зняття інформації з каналів зв'язку, контроль за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією, застосування інших технічних засобів одержання інформації може здійснюватися тільки за рішенням суду. Застосування цих заходів проводиться виключно з метою запобігти злочину чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати таку інформацію неможливо. За результатами здійснення зазначених оперативно-розшукових заходів складається протокол з відповідними додатками, який підлягає використанню як джерело доказів у кримінальному судочинстві.

Зазначимо, що у кримінально-правовій літературі існує твердження з приводу того, що частиною об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину виступають не лише діяння, що були розглянуті нами вище, але й подальше розголошення змісту листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції [5, с. 393].

На наш погляд, не можна погодитися з такою позицією, оскільки факт розголошення в даному випадку є більш суспільно небезпечнішим діянням, ніж саме порушення таємниці кореспонденції. Так, у результаті розголошення зміст листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції стає надбанням ще більшого кола осіб, тому такі діяння, як ми вважаємо, виходять за рамки об'єктивних ознак складу злочину, що розглядається.

На нашу думку, що порушення таємниці кореспонденції та подальше розголошення її змісту підлягає кваліфікації за сукупністю відповідних злочинів. Так, у випадку коли була порушена таємниця особистої кореспонденції, а потім розголошені відомості, що становлять особисту або сімейну таємницю, остаточна кваліфікація таких діянь, за наявності інших необхідних ознак, повинна здійснюватися за сукупністю злочинів,

передбачених ст. 163 та 182 (порушення недоторканності приватного життя) КК України.

Якщо ж відомості, що містяться вкореспонденції, становили іншу таємницю та були розголошені, такі дії підлягають остаточній кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених ст. 163 КК України та статтею, що вказує на відповідальність за розголошення відповідної таємниці. Так, наприклад, якщо після незаконного прослуховування телефонної розмови приватних осіб, змістом якої була інформація, що містить певну комерційну таємницю, винна особа ще й розголошує цю інформацію, тоді її дії, за наявності інших необхідних ознак, необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, які передбачені у ст. 163 та 232 (розголошення комерційної таємниці) КК України.

Зазначимо, що склад злочину, передбаченого ст. 163 КК України, є формальним, оскільки в статті не передбачено настання наслідків як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони. Таким чином, даний злочин вважається закінченим з моменту фактичного незаконного ознайомлення третьої особи зі змістом листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються чи були передані засобами зв'язку або через комп'ютер.

**Суб'єктом даного злочину** визнається будь-яка фізична осудна особа, яка на момент вчинення зазначених діянь досягла шістнадцяти років.

**Суб'єктивна сторона злочину** характеризується прямим умислом. Винна особа усвідомлює, що незаконно ознайомлюється із відомостями або повідомленням, які передаються засобами зв'язку або через комп'ютер та становлять таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної або іншої кореспонденції, однак вчиняє такі дії. Мотиви злочину можуть бути різними (помста, користь, цікавість тощо) і на його кваліфікацію не впливають.

У ч. 2 ст. 163 КК України передбачені наступні **кваліфікуючі ознаки**: 1) вчинення даних дій щодо державних або громадських діячів; 2) вчинення злочину службовою особою; 3) вчинення злочину із використанням спеціальних засобів для негласного зняття інформації.

Вичерпний перелік осіб, які є *державними або громадськими діячами*, визначений у ст. 112 КК України. Так, до них відносяться: Президент України, Голова Верховної Ради України, народні депутати України, Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України, Голова чи суддя Конституційного Суду України або Верховного Суду України, або вищих спеціалізованих судів України, Генеральний прокурор України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Рахун-

кової палати, Голова Національного банку України, керівник політичної партії [6].

*Поняття службової особи* розкривається у примітці до ст. 364 КК України. Так, відповідно до п. 1 зазначеної примітки, службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням. У п. 2 зазначено, що службовими особами також визнаються іноземці або особи без громадянства, які виконують обов'язки, зазначені в п. 1 цієї примітки [6].

*Під використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації*, слід розуміти застосування будь-яких приладів, апаратури, технічних засобів, призначених для фіксування, розшифровки запису або відтворення різної інформації. Незаконне використання таких засобів, поєднане із порушенням таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, охоплюється ч. 2 ст. 163 КК, але за наявності кваліфікуючих обставин, що передбачені в ч. 2 ст. 359 КК, кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 163 КК і ч. 2 ст. 359 КК України [7, с. 469].

Завершуючи дослідження, зазначимо, що ідея поваги приватного життя, а отже, і таємниці особистої кореспонденції, що налічує вже більше ста п'ятдесяти років у правовій думці зарубіжних країн, пройшла важкий шлях становлення у вітчизняному праві: від достатньо формального закріплення окремих компонентів даного права – до реального втілення в життя ідеї захисту інформації про приватне життя на основі норм Конституції України і закріплення системи гарантій недоторканності приватного життя в нормах різних галузей права України. Кримінальне право, будучи охоронною галуззю національного права, властивими їй специфічними методами здійснює захист проголошених Конституцією України особистих прав і свобод.

У своїх подальших дослідженнях автор планує провести більш детальний кримінально-правовий аналіз окремих елементів складу злочину, передбаченого ст. 163 КК України, та внести науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінально-правових норм щодо охорони таємниці особистої кореспонденції та приватного життя.

**Список літератури:** 1. Цивільний кодекс України : за станом на 1 жовт. 2009 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2009. – 457 с. 2. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини

КК України) : монографія / С. Я. Лихова. – К. : Київ. ун-т, 2006. – 573 с.

3. Зінченко І. О. Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (Аналіз законодавства і судової практики) : монографія / І. О. Зінченко. – Х. : Вапнярчук Н. М., 2007. – 320 с.

4. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 624 с.

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук та ін. ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Каннон, А.С.К., 2002. – 1104 с.

6. Кримінальний кодекс України: за станом на 1 груд. 2009 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2009. – 296 с.

7. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Вид. 4-тє, допов.] – Х. : Одиссей, 2008. – 1208 с.

*Надійшла до редколегії 24.02.2010*

УДК 343.21

**О. О. Книженко**

### **ПОНЯТТЯ САНКЦІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ**

*Розглянуто питання визначення санкцій у доктрині кримінального права.*

\*\*\*

*Rассмотрен вопрос определения санкций в науке уголовного права.*

\*\*\*

*The problem of sanctions definition in criminal law science is considered.*

У доктрині кримінального права велика увага була приділена таким основоположним категоріям, як кримінальна відповідальність, покарання та санкції. Однак і до сьогодні залишається дискусійним питання визначення санкцій, що породжує недосконалість юридичної техніки та низку проблем теоретичного характеру при їх встановленні, а це, у свою чергу, негативно впливає на правозастосовну діяльність при протидії злочинам. Тому сьогодні актуальним є питання визначення поняття кримінально-правових санкцій, що в подальшому дозволить виробити критерії, принципи їх встановлення, які сприятимуть ефективності застосування кримінального закону.

Метою даної роботи є узагальнення існуючих позицій щодо визначення санкцій в кримінальному праві та вироблення власного поняття санкції.

У юридичних словниках санкцію (лат. *sanctio* – «непорушна постановова») визначають як складову частину норми права, яка на випадок невиконання норми визначає заходи державного впливу, головним чином у формі примусу. Призначення санкції полягає в забезпеченні правовими засобами точного й неухильного



додержання й виконання правових норм. Це досягається тим, що санкція утворює невідгідні наслідки особистого, майнового чи громадського характеру для осіб, які порушили вимогу певної правової норми, а також застерігає інших осіб від правопорушень. Санкція формулюється не в кожній статті закону, але вона завжди є в даному законі або в законодавстві в цілому. Право застосовувати санкції надано лише установам чи службовим особам, компетенцію яких щодо цього визначено в законах [1, с. 727].

У науці кримінального права є декілька позицій щодо визначення санкції. Так, під санкцією розуміють частину статті кримінального закону, яка містить вказівку на вид та розмір покарання [2, с. 31]. Подібну позицію обстоюють Т. А. Денисова та Ю. В. Філей, вказуючи, що санкція – це обов'язкова складова статті (або частини статті) Особливої частини КК України, яка містить у собі модель виду й обсягу покарання, адекватного суспільній небезпечності злочинного діяння [3, с. 42]. Ця позиція, незважаючи на те, що вона здебільшого викладається в підручниках із Загальної частини кримінального права [4, с. 25; 5, с. 23], викликає заперечення з декількох позицій. По-перше, у законі про кримінальну відповідальність наслідки кримінально-правового характеру, що застосовуються до осіб, які вчинили злочин, не можна ототожнювати лише з покаранням, оскільки особу можуть засудити без призначення покарання або ж звільнити її від відбування призначеного покарання з випробуванням. По-друге, ці негативні наслідки для винного містяться в нормах Загальної частини Кримінального кодексу.

При дослідженні обумовленості санкцій за злочини проти життя та здоров'я, їх структури та функцій І. Я. Козаченко визначає санкцію як закріплену кримінальним законом форму відповідальності, що відбиває міру кримінального покарання (в окремих випадках захід громадського чи дисциплінарного впливу), передбаченого за вчинення злочину [6, с. 75]. Тобто кримінальна санкція є правовою формою виявлення кримінальної відповідальності [6, с. 87]. Хоча, на думку окремих авторів, санкція кримінального закону – це не форма, а міра відповідальності [7].

Підкреслює наявність труднощів у визначенні санкцій також В. Д. Филімонов, на думку якого, не можна повною мірою погодитися з науковцями, які визначають санкцією частину кримінально-правової норми (статті), в якій визначається вид та розмір покарання за конкретний злочин, оскільки правову норму не можна ототожнювати з правовим актом. На переконання автора, приписи, передбачені в тій частині статті, де визначається вид та розмір покарання, не розкривають повною

мірою зміст санкції, який виводять із положень диспозиції кримінально-правової норми, оскільки без вказівки закону, за що призначаються покарання, втрачається сенс статті кримінального закону [8, с. 196].

У зв'язку з вищезазначеним В. К. Дуюнов вважає, що слід розрізняти поняття санкції кримінально-правової норми та санкції статті кримінального закону. Друга є формою вираження першої, так само як кримінальний закон є формою вираження кримінального права, а стаття кримінального закону – формою вираження кримінально-правової норми [9, с. 239].

Автор дає наступне визначення: санкція кримінально правової норми – це частина норми кримінального права, що визначає міру кримінально-правового впливу як наслідок вчинення злочину, а санкція статті закону – це частина статті Кримінального кодексу, яка визначає вид та розмір покарання [9, с. 239].

На думку В. К. Дуюнова, санкція незмінно супроводжує диспозицію правової норми, забезпечуючи її виконання примусовою силою держави. Однак у текстуальному відображенні норм права в законі, враховуючи доцільність юридичної техніки, санкція може бути зазначена в тій самій статі закону, що й диспозиція, або ж може міститися в іншій статті цього ж закону, або ж в статтях іншого закону й набуває, як і диспозиція, «відсылного» чи навіть «бланкетного» характеру [9, с. 239].

У зв'язку з вищевказаним автор дійшов висновку, згідно з яким санкція кримінально-правової норми – це обов'язковий елемент її логічної структури, поряд з гіпотезою та диспозицією, санкція ж статті закону – необов'язковий елемент статті закону. В цьому автор вбачає різницю кримінально-правових санкцій [9, с. 239]. Інакше кажучи, автор поділяє санкції в кримінальному праві поділяє на два види: 1) санкція кримінально-правової норми; 2) санкція статті кримінального закону. Першим поняттям В. К. Дуюнов охоплює всі негативні наслідки вчинення злочину (умовне засудження, примусові заходи виховного характеру, які вказані в Загальній частині КК). Друге поняття охоплює лише ту міру покарання, що безпосередньо зазначене в статтях Особливої частини КК [9, с. 240].

Як справедливо відзначається автором, слід визнати, що правове врегулювання кримінально-правових санкцій здійснюється як нормами Загальної частини, так і нормами Особливої частини КК. Таким чином, поняття «санкція норми права» є більш ширшим відносно поняття «санкція статті закону» [9, с. 240].

Однак ця позиція знайшла критичні зауваження з боку В. Д. Филимонова, на думку якого В. К. Дуюнов таким чином протиставляє санкцію кримінального права санкції закону

[8, с. 199]. На переконання В. Д. Филимонова, слід відмежовувати санкцію й передбачене в ній покарання. Не можна також ототожнювати санкцію з моделлю закріпленого в правовій нормі покарання [8, с. 199]. Науковець зазначає, що санкція – це структурний елемент правової норми, тобто закріплене у законі правило поведінки, а тому вона має розглядатися не як покарання, а як складова частина правила поведінки [8, с. 199].

На нашу думку, важко погодитися з таким твердженням автора, оскільки норма права – це і є загальнообов'язкове правило поведінки, що встановлюється державою [1, с. 497].

Є. В. Благоев, розглядаючи теоретичні та практичні аспекти застосування кримінального права, справедливо вказував на той факт, що санкція кримінально-правової норми має ознаки санкцій будь-яких правових норм, однак разом з тим вона не може не мати лише їй властиві специфічні риси [10, с. 36]. У зв'язку з цим автор в подальшому доходить висновку, що санкція норми кримінального права, з одного боку, є вторинним утворенням, елементом, обумовленим гіпотезою, а з іншого – кримінально-правовим утворенням, в якому можуть знаходитися лише кримінально-правові наслідки [10, с. 37]. Тому низка заходів, що містяться в кримінальному законодавстві, не підлягає включенню до санкції кримінально-правової норми. До таких автор відносить примусові заходи медичного та виховного характеру, амністію та помилування. Однак далі автор вказує на той факт, що законодавча регламентація покарання, звільнення від кримінальної відповідальності та покарання не завжди є адекватною санкції норми кримінального права, оскільки, з одного боку, не всі положення, що містяться в Кримінальному кодексі, мають відношення до санкції, а з іншого боку, ці норми мають прогалини, які перекриваються іншими галузями права [10, с. 41]. Нарешті дослідник доходить висновку, що санкцією норми кримінального права є та її частина, що вказує на ті суб'єктивні права та юридичні обов'язки, що виникають в передбачених гіпотезою умовах, втілюються у формах покарання, звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, а також наголошує на факторах, що дозволяють конкретизувати, змінити чи припинити права та обов'язки, які виникли [10, с. 62]. При цьому автор також підтримує позицію В. К. Дуюнова щодо поняття санкції статті Особливої частини кримінального законодавства [10, с. 62].

Отже, можна констатувати, що такі поняття, як «кримінальна відповідальність», «покарання», «кримінально-правовий примус» та кримінально-правова санкція перебувають у діалектичному взаємозв'язку та є взаємообумовленими. І. О. Нечаєва з цього приводу справедливо відзначала, що кримінальна від-

повідальність реалізується лише через кримінально-правовий примус, а кримінально-правовий примус реалізується через покарання [11, с. 15]. Санкція ж кримінального закону є правовою мірою кримінального покарання [11, с. 18]. Таким чином, на думку дослідниці, все вищевказане свідчить про те, що кримінальна санкція, а з одного, є єдиною формою закріплення кримінальної відповідальності, з іншого боку – виражає міру (вид, розмір) кримінального покарання. Звідси й простежується функціональна роль, яку виконує кримінально-правова санкція, поєднуючи поняття «кримінальна відповідальність» та «покарання» [11, с. 20].

Розробляючи питання звільнення від кримінальної відповідальності та вдосконалюючи поняття кримінальної відповідальності, Ю. В. Баулін влучно зауважив, що законодавець ототожнює кримінальну відповідальність і санкцію кримінально-правової норми. На переконання автора, кожна кримінально-правова норма складається з двох елементів: гіпотези та диспозиції, яку іноді називають санкцією. Ю. В. Баулін вважає, що гіпотеза передбачає юридичний факт, що породжує кримінально-правові відносини, а саме ознаки злочину як підстави кримінальної відповідальності. У свою чергу, диспозиція приписує владні повноваження суду щодо обмеження прав і свобод особи, яка вчинила злочин, тобто щодо покладання на винного кримінальної відповідальності чи звільнення від неї або її пом'якшення [12, с. 25]. Визначає, що правовою формою законодавчо визначеної кримінальної відповідальності є санкція кримінально-правової норми, де гіпотезою виступають ознаки певного виду злочину [12, с. 26]. Тому не можна не погодитися з автором в тому, що санкція кримінально-правової норми включає в себе не тільки відповідну частину статті Особливої частини КК (санкцію статті), а й весь комплекс нормативних приписів щодо покарання, передбачених в Загальній частині КК [12, с. 26].

***На підставі проведеного аналізу існуючих позицій щодо визначення санкцій у кримінальному праві вважаємо за доцільне виділяти санкцію статті закону про кримінальну відповідальність (такий підхід у визначенні санкцій є найбільш поширеним при написанні підручників, навчальних посібників з кримінального права), а також санкцію кримінально-правової норми, під якою слід розуміти захід державного впливу, головним чином у формі примусу, який застосовується до особи, яка вчинила злочин, або до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, однак через малолітній вік або неосудність не може бути визнана суб'єктом злочину.***

Таке визначення санкцій в кримінальному праві дозволить виробити теоретичні засади їх встановлення.

**Список літератури:** 1. Юридичний словник / уклад. І. П. Бутко, Р. І. Гришук ; за ред. Б. М. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Голов. ред. Укр. Рад. Енцикл., 1983. – 871 с. 2. Дементьев С. И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы / С. И. Дементьев. – Ростов : Изд-во Рост. ун-та, 1986. – 157 с. 3. Денисова Т. А. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності : монографія / Т. А. Денисова, Ю. В. Філей. – К. : Центр учб. л-ри, 2008. – 176 с. 4. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антіпов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Климента. – 4-те вид. – К. : Атака, 2008. – 376 с. 5. Пинаев А. А. Курс лекцій по Общей части уголовного права. Кн. 1 / А. А. Пинаев. – Х. : Юрид. Харьков, 2001. – 289 с. 6. Козаченко И. Я. Санкции за преступления против жизни и здоровья: обусловленность, структура, функции, виды / И. Я. Козаченко. – Томск : Изд-во Томс. ун-та, 1987. – 232 с. 7. Мельникова Ю. Санкции за преступления против жизни и здоровья: обусловленность, структура, функции, виды / Ю. Мельникова // Советская юстиция. – 1989. – № 21. – С. 31–32. 8. Филимонов В. Д. Норма уголовного права / В. Д. Филимонов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 281 с. 9. Дуюнов В. К. Проблемы уголовного наказания в теории, законодательстве и судебной практике : монография / В. К. Дуюнов. – Курск, 2000. – 364 с. 10. Благов Е. В. Применение уголовного права (теория и практика) / Е. В. Благов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 505 с. 11. Нечаева И. А. Построение санкций за преступления в сфере экономической деятельности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нечаева Ирина Александровна. – Краснодар, 2002. – 191 с. 12. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. – К. : Атака, 2004. – 296 с.

*Надійшла до редколегії 18.02.2010*